

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ РЕСПУБЛІКИ ІНДІЯ

FEATURES OF ELECTRONIC EVIDENCE IN CIVIL PROCEEDINGS OF THE REPUBLIC OF INDIA

Московчук Д.О., асистент кафедри цивільного процесу,
заступник декана факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0000-0002-8977-2036>

Належність електронних документів завжди була дискусійною, враховуючи, наскільки вони схильні до фальсифікації. Суди також все частіше стикаються з проблемами щодо допустимості таких електронних доказів. Оскільки електронні докази, порівняно зі звичайними або традиційними доказами, вимагають спеціалізованої та експертної підготовки у сфері кіберпростору.

Неоднозначність вітчизняного законодавства в сфері кіберпростору наводить на думку про необхідність пошуку нових механізмів регулювання цього питання в досвіді іноземних країн, зазначеному законодавцем у нормативних актах. Саме тому ця стаття присвячена особливостям електронних доказів у цивільному процесі Республіки Індія, проаналізовано основні нюанси та підходи використання електронних доказів в Індії та можливість імплементації її досвіду в процесуальне законодавство України.

У статті аналізуються та досліджуються електронні докази у цивільному процесі Республіки Індія на підставі судових рішень та законодавчих актів.

Розглянуто основні законодавчі положення республіки Індії щодо електронних доказів у цивільному процесі. Визначено технічні умови і нетехнічні підстави для прийнятності електронних доказів а також їх особливості. В статті також проаналізовано можливість імплементації досвіду використання електронних доказів у процесуальне законодавство України.

Існує ряд умов, дотримання яких дає можливість забезпечити належний рівень автентичності електронних доказів в Республіці Індія. Розглянуто низку особливостей, при яких подається до суду сертифікат автентичності, що повинен бути оформлений/підписаний особою, яка займає відповідальну посаду по відношенню до пристрою, за допомогою якого були отримані дані.

Визначено, що справжність, достовірність і надійність електронних доказів є однією з найбільших проблем, з якими доводиться мати справу судам під час винесення рішення щодо прийнятності електронних доказів. Сертифікат автентичності у сьогоденні не може виступати гарантом дотримання вимог щодо електронних доказів у судовому процесі.

Визначено та проаналізовано види електронних доказів, які найбільш часто використовуються у суді, а також особливості їх прийнятності.

Ключові слова: електронний доказ, зарубіжний досвід, сертифікат автентичності, види електронних доказів.

The authenticity of electronic documents has always been debatable, given how prone they are to falsification. Courts are also increasingly faced with challenges regarding the admissibility of such electronic evidence. Because electronic evidence, compared to conventional or traditional evidence, requires specialized and expert training in cyberspace.

The ambiguity of domestic legislation in the field of cyberspace suggests the need to find new mechanisms for regulating this issue in the experience of foreign countries, indicated by the legislator in regulatory acts. That is why this article is dedicated to the features of electronic evidence in the civil process of the Republic of India, the main nuances and approaches of using electronic evidence in India and the possibility of implementing its experience in the procedural legislation of Ukraine are analyzed.

The article analyzes and examines electronic evidence in the civil process of the Republic of India based on court decisions and legislation.

The main legislative provisions of the Republic of India regarding electronic evidence in civil proceedings are considered. The technical conditions and non-technical grounds for the admissibility of electronic evidence as well as their features are defined. The article also analyzes the possibility of implementing the experience of using electronic evidence into the procedural legislation of Ukraine.

There are a number of conditions, the observance of which makes it possible to ensure the appropriate level of authenticity of electronic evidence in the Republic of India. Considered a number of features in which a certificate of authenticity is submitted to the court, which must be issued/signed by a person who holds a responsible position in relation to the device with which the data was obtained.

It has been determined that the authenticity, reliability and reliability of electronic evidence is one of the biggest issues that courts have to deal with when deciding on the admissibility of electronic evidence. A certificate of authenticity today cannot act as a guarantor of compliance with the requirements for electronic evidence in court proceedings.

The types of electronic evidence most often used in court, as well as the features of their admissibility, were determined and analyzed.

Key words: electronic evidence, foreign experience, certificate of authenticity, types of electronic evidence.

Постановка проблеми. Автентичність електронних документів завжди була дискусійною, враховуючи, наскільки вони схильні до підробки. Суди також все частіше стикаються з проблемами щодо допустимості таких електронних доказів. Оскільки електронні докази, порівняно зі звичайними або традиційними доказами, вимагають спеціалізованої та експертної підготовки у сфері кіберпростору, метод, який використовується для дослідження та аналізу даних, що зберігаються на електронних носіях або вилучаються з них, для цілей представлення в суді першорядної важливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням електронних доказів у зарубіжних країнах займалось багато дослідників, зокрема: Н.Ю. Голубева, І.В. Андронов, О.О. Воронюк, О.С. Чорний, А.Ю. Каламайко, С. Теплер, Н. Вілкінс та інші.

Метою статті є аналіз та дослідження електронних доказів у цивільному процесі Республіки Індія на підставі судових рішень та законодавчих актів.

Виклад основного матеріалу. Поняття «електронні докази» в Республіці Індія (далі – Індія) було введено Законом про інформаційні технології 2000 року [1] і відповідні поправки були внесені до Закону про докази 1872 року [2]. Закон про інформаційні технології та подальші поправки до нього базуються на Типовому законі Комісії ООН з прав міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) про електронну комерцію [3].

Відповідно до розділу 2(1)(t) Закону про інформаційні технології Індії термін «електронний запис» означає дані, запис або інші створені дані, зображення чи звук, які зберігаються, отримані чи надіслані в електронній формі, мікрофільмі чи створеному комп'ютером. Відповідно до розділу 92 Закону про інформаційні технології було внесено зміни до Закону про докази, а термін «докази» було змінено, щоб включити «електронний запис», що дозволило прийнятність електронних доказів у судах. До юридичного

визнання електронних доказів розділи 63 і 65 Закону про докази в основному стосувалися та передбачали умови прийнятності електронних форм доказів. Згідно з цими положеннями, електронні докази, зібрані різними способами за допомогою електронних пристроїв, вважалися «документом» або «записом», а друковані копії вважалися вторинними доказами, які вимагали підтвердження автентичності від компетентної особи.

Розділ 65А Закону про докази передбачає, що вміст електронних записів може бути підтверджено відповідно до положень розділу 65В Закону про докази. Таким чином, будь-які документальні докази за допомогою електронного запису можуть бути доведені лише відповідно до процедури, передбаченої розділом 65В Закону про докази. Розділ 65В Закону про докази передбачає, що будь-яка інформація, що міститься в електронному записі, будь то вміст документа чи повідомлення, надрукованого на папері, або збережена, записана, скопійована на оптичних чи магнітних носіях або виготовлена комп'ютером, вважається документом і є прийнятним як доказ без додаткових доказів пред'явлення оригіналу за умов виконання умов, викладених у розділі 65В(2)–(5) Закону про докази.

Розділ 65В Закону про докази передбачає як технічні умови, так і нетехнічні підстави для прийнятності електронних доказів. Підрозділ 2 розділу 65В Закону про докази містить перелік технологічних умов, за яких може використовуватися дублікат (включаючи роздруковку) оригінального електронного запису. Це:

- a) На момент створення електронного запису комп'ютер, який створив його, мав регулярно використовуватися;
- b) тип інформації, що міститься в електронному записі, повинен регулярно вводитися в комп'ютер;
- v) комп'ютер працював належним чином;
- d) дублікат має бути відтворенням оригінального електронного запису.

Як можна зробити висновок, наведені вище умови стосуються достовірності даних. Умови мають подвійний вплив, оскільки вони забезпечують відсутність несанкціонованого використання даних і підтверджують, що пристрій функціонував належним чином, забезпечуючи точність і справжність відтворених даних.

Підрозділ 3 розділу 65В Закону про докази не потребує пояснень і підтверджує, що якщо користувач використовував мережевий пристрій для зберігання або обробки інформації, усі підключені пристрої вважатимуться одним пристроєм.

Розділ 65В(4) Закону про докази передбачає нетехнічні умови як вимогу автентичності. Метою автентичності є відповідність умовам, викладеним у попередньому підпункті 2 розділу 65В Закону про докази. Для цього використовується сертифікат автентичності, що повинен бути оформлений/підписаний особою, яка займає відповідальну посаду по відношенню до пристрою, за допомогою якого були отримані дані. Сертифікат повинен ідентифікувати електронний запис, що містить дані, описувати спосіб, у який він був створений, а також надавати такі відомості про будь-який пристрій, задіяний у створенні електронного запису, який може бути доречним для того, щоб показати, що електронний запис було створено електронно. Вся ідея сертифіката також полягає в тому, щоб забезпечити цілісність джерела даних та їх автентичність, щоб суд міг покластися на них. Це дуже важливо, оскільки електронні дані більш схильні до підробки та зміни.

Багато дискусій було щодо обов'язковості сертифікату згідно з розділом 65В Закону про докази. Проте зараз Верховний суд Індії дав ствердну відповідь у справі Anwar PV проти РК Basheer та інших у 2014 році [4]. Проте раніше у справі Навйота Сандху проти Афзала Гуру 2005 року [5], Верховний суд, який вперше розглядав питання прийнятності та доказової цінності електронних доказів, постаново-

вив, що незалежно від відповідності вимогам розділу 65В Закону про докази, немає жодних перешкод для надання вторинних доказів відповідно до інших положень Закону про докази, а саме розділів 63 і 65. В результаті Верховний суд не надав розділу 65В Закону про докази необхідного значення, як це передбачено законодавцем. Незважаючи на прийняття Закону про інформаційні технології у 2000 році та внесення змін до Закону про докази, Верховний Суд уперше у справі Anwar PV проти РК Basheer та інших остаточно постановив, що документальні докази у формі електронного запису можна підтвердити лише відповідно до процедури, викладеної в розділі 65В Закону про докази. Саме в цій справі важливість розділу 65В Закону про докази була повністю визнана та оцінена Верховним судом.

Рішення Верховного суду у справі Anwar PV про те, що сертифікат відповідно до розділу 65В Закону про докази є обов'язковим для прийняття електронних доказів, скасував своє попереднє рішення у справі Navjot Sandhu, та зауважив, що розділ 65В Закону про докази починається з «застереження про необґрунтованість» і має перевагу над загальним законом про вторинні докази, як це передбачено розділами 63 і 65 Закону про докази.

Однак, згідно з постановою Верховного суду у справі Anwar PV, вимога дотримання положень розділу 65В Закону про докази має застосовуватися у випадках, коли такий електронний запис створюється стороною, яка не володіє пристроєм.

Важливо також зазначити, що початковий вигляд сертифіката, який слід подавати разом із відтворенням електронного запису, а не пізніше, було змінено. Високий суд Делі постановив, що сертифікат згідно з розділом 65В Закону про докази може бути поданий пізніше і не обов'язково подається разом із відтворенням даних. Крім того, було встановлено, що неподання сертифіката відповідно до розділу 65В Закону про докази не є безумовним порушенням і може бути виправлено пізніше [6].

Судам ще належить остаточно вирішити питання, чи можна відхилити або прийняти заперечення щодо невідповідності розділу 65В Закону про докази. Однак, якщо протилежна сторона визнає відтворення даних і не заперечує це, то дотримання розділу 65В Закону про докази для підтвердження цього не вимагається.

Доречно зазначити, що розділ 65В Закону про докази стосується лише умов для прийняття електронних доказів. Однак сертифікат згідно з розділом 65В Закону про докази не є переконливим доказом фактів, що містяться в самому електронному записі, і не підтверджує їх правдивість. Відповідність розділу 65В Закону про докази дозволяє суду лише читати/розглядати документ. Суд ще має перевірити актуальність, справжність, надійність і достовірність документа. Необхідно самостійно визначити, чи має документ реальне відношення до справи чи ні, і яку вагу йому слід надати, якщо вона є.

Хоча релевантність електронних записів залежить від фактів і обставин кожної справи, справжність, достовірність і надійність електронних доказів є однією з найбільших проблем, з якими доводиться мати справу судам під час винесення рішення щодо прийнятності електронних доказів. Таким чином, стає важливим, щоб суди переконалися, що записи не були підроблені, змінені або пошкоджені з моменту їх фактичного створення та подання до суду. Протягом певного періоду часу різні суди в Індії порізному вирішували, як різні електронні носії можуть бути представлені як докази.

Електронна пошта або електронний лист є одним із найбільш часто використовуваних електронних засобів передачі інформації. З огляду на те, що більшість офіційних взаємодій між людьми відбувається через електронну пошту, суди в Індії дозволили вважати такі електронні листи прийнятними як докази після подання роздруковки

електронних листів разом із сертифікатом відповідно до розділу 65В Закону про докази [7].

Сертифікат відповідно до розділу 65В Закону про докази має вказувати, що комп'ютер протягом відповідного періоду перебував під законним контролем особи, яка підтверджує електронну пошту, і що інформація регулярно вводилася в комп'ютер у ході звичайної діяльності. Крім того, важливо також зазначити, що комп'ютер працював належним чином, а вміст, надрукований на папері, отримано з інформації, яка надходить до комп'ютера під час звичайної діяльності.

Якщо відповідати вищезазначеним критеріям, електронні листи можуть бути прочитані як докази з огляду на презумпцію відповідно до розділу 88А Закону про докази щодо достовірності вмісту електронного повідомлення, доки вони не будуть спростовані. Однак цей розділ не передбачає жодних припущень щодо відправника електронного листа. Таким чином, поки сторона не встановить, хто був відправником, роздруківці електронного листа не можна надавати особливого значення.

На відміну від електронної пошти, яка зазвичай використовується для офіційного спілкування, використання служби коротких повідомлень (SMS) або програм обміну миттєвими повідомленнями, таких як WhatsApp, поширене як в офіційних, так і в неофіційних комунікаціях. Однак, на відміну від традиційних комп'ютерів, мобільний телефон завжди може бути доказом. Таким чином, у випадках, коли пристрій, що містить повідомлення, та/або миттєве повідомлення, яким обмінюються в WhatsApp або будь-якій іншій подібній програмі, є доказом і нема вимоги подавати сертифікат відповідно до розділу 65В Закону про докази. Однак у таких випадках важливо переконатися, що немає суперечок щодо зберігання пристрою чи будь-яких змін у вмісті.

Високий суд Телангани, проводячи порівняння між комп'ютером і мобільним телефоном, постановив, що за самими визначеннями комп'ютера, телефону та комп'ютерної мережі, як це визначено в Законі про інформаційні технології, телефон – це комп'ютер, який запрограмований, серед іншого, до прийому цифрових аудіосигналів і має тлумачитися як комп'ютер [8]. Таким чином, у випадках, коли мобільний телефон, що містить SMS або WhatsApp, не може бути використаний як доказ, особа, яка отримала або надіслала SMS / повідомлення WhatsApp, повинна буде подати сертифікат відповідно до розділу 65В. Хоча суди в Індії ще не винесли незалежного рішення щодо прийнятності повідомлень WhatsApp як доказів, розумно забезпечити належне зберігання мобільного телефону. Оскільки такі повідомлення підлягають судовому розгляду. Важливо також переконатися, що немає підробки даних, яка інакше може підірвати доказову цінність цих повідомлень.

Жорсткий диск комп'ютера є основним джерелом всієї інформації у комп'ютері. Тому, визнаючи його важливість як електронного доказу, суди Індії пояснюють, що доки на жорсткий диск нічого не записується і він не піддається змінам, він буде просто електронним запам'ятовуючим пристроєм, як і будь-яке інше обладнання комп'ютера. Однак, коли жорсткий диск піддається будь-яким змінам, інформація зберігатиметься в пам'яті диска. Таким чином, жорсткий диск, який одного разу був записаний або підданий будь-яким змінам, сам по собі є електронним записом, навіть якщо на даний момент він не містить жодної доступної інформації. У цьому відношенні суди відзначили, що на жорсткому диску також може бути доступна активна інформація, яка є доступною та конвертованою в інші форми даних та перенесеною на інші електронні пристрої.

Часто суди починають розгляд справ з аналізу записів розмов сторін. Такі записи дзвінків часто є корисними як відправна точка для встановлення обставин справи. Зна-

чаючи, що записи про дзвінки зберігаються на величезних серверах, які неможливо легко перемістити та надати в суді, постановлено, що роздруківки, взяті з комп'ютерів/серверів за допомогою механічного процесу та завірені відповідальною посадовою особою компанії, що їх надає, можна надати як доказ через свідка.

Часто сторони записують розмови з іншими, щоб використовувати їх як докази в судах. Хоча суди постійно визнавали, що такі записи повинні становити «документ» відповідно до розділу 3 Закону про докази, важливо, щоб голос особи, яка нібито говорить, був належним чином ідентифікований створювачем запису або іншими особами, хто може це зробити. Крім того, точність того, що було надано, повинна бути доведена і повинні бути інші докази, прямі чи непрямі, щоб виключити можливість підробки запису.

У більшості випадків сама цифрова камера не пред'являється до суду для того, щоб подати фотографію як доказ, і сторони вдаються до роздруківки або іншого носія, наприклад компакт-дисків, USB-накопичувачів тощо. Особа, яка зробила фотографію та перенесла її на носій, має підтвердити, як було зроблено роздруківку або перенесення на інший пристрій для зберігання.

Суди, розглядаючи прийнятність компакт-диска, який містить аудіозаписи чи відеозаписи, постановили, що змінене визначення «доказів» у розділі 3 Закону про докази співпадає з визначенням «електронного запису» у розділі 2(1)(t), і включили туди і компакт-диск. Таким чином, після подання сертифіката відповідно до розділу 65В компакт-диск є прийнятним як доказ. Однак, за відсутності таких доказів, компакт-диск не може бути прийнятий як доказ.

Суди Індії постановили, що у випадку, коли компакт-диск є копією, отриманою механічним/електронним процесом завантаження оригінального аудіо/відео із оригінального електронного запису та копіювання на компакт-диск, є вторинним доказом згідно зі статтею 63 Закону про докази, і тому їх можна використовувати лише після отримання оригінального запису такого аудіо/відео відповідно до розділу 65В Закону про докази.

Закон про докази також передбачає певні презумпції для полегшення використання електронного запису. З огляду на розділ 85А Закону про докази, суд припускає, що кожен електронний запис, який має на меті бути угодою (що містить електронний підпис сторін), був укладений шляхом накладання електронного підпису сторін. Подібним чином розділ 85В Закону про докази дозволяє судам припускати, що захищений електронний запис не було змінено з конкретного моменту часу, якого стосується захищений статус, доки не буде доведено протилежне. Крім того, Розділ 85С Закону про докази передбачає презумпцію щодо точності інформації, що міститься в сертифікаті електронного підпису, тоді як Розділ 81А Закону про докази передбачає таку презумпцію щодо газет в електронних формах.

Крім того, що електронні записи використовуються як докази, також спостерігалось збільшення використання електронних носіїв для інших цілей у судовому розгляді. Визнаючи переваги електронних засобів масової інформації, таких як електронні листи, повідомлення WhatsApp тощо, Верховний суд заохочував сторони/їх адвокатів обслуговувати контрагента за допомогою електронної пошти, на додаток до звичайних способів обслуговування у комерційних і судових сферах.

Висновок. З прийняттям Закону про інформаційні технології та подальших поправок до Закону про докази використання електронних записів у судових розглядах пішло далеко вперед. Однак, незважаючи на різноманітні судові прецеденти, які підкреслюють важливість сертифіката автентичності, сертифікат став чисто формальністю. Навіть після того, як більшість країн відмовились від такого серти-

фіката, для Індії було б доцільно, щоб суди не відставали від змін у кіберпросторі, щоб сприяли у використанні електронних записів, беручи до уваги всі практичні аспекти, та відмовились від обов'язковості сертифіката автентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Information Technology Act. 2000. URL: https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/13116/1/it_act_2000_updated.pdf
2. The Indian Evidence Act. 1872. URL: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1872-01.pdf>
3. Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі. Щорічник. Т. XXVII. 1996. Ч. 3. Нью-Йорк, 1998. С. 319-324.
4. Anwar PV v PK Basheer and Others. 2014. 10 SCC 473. URL: <https://indiankanoon.org/doc/187283766/>
5. Navjot Sandhu v Afzal Guru. 2005. 11 SCC 600. URL: <https://indiankanoon.org/doc/1769219/>
6. Paras Jain and Others. v State of Rajasthan 2015 SCC OnLine Raj 8331. URL: <https://indiankanoon.org/doc/164065508/>
7. Abdul Rahaman Kunji v. The State of West Bengal 2014 SCC OnLine Cal 18816. URL: <https://indiankanoon.org/doc/181677712/>
8. Syed Asifuddin v State of Andhra Pradesh 2005 SCC OnLine AP 1100. URL: <https://indiankanoon.org/doc/1459676/>